

Az Igric-barlang őslénytani kutatástörténete

The paleontological research history of the Igric Cave

WANEK Ferenc

Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Kolozsvár
wanek.ferenc@gmail.com

Abstract

Our study reveals the history of the scientific exploration of the Igric Cave (Fig. 1.), located near the town of Aleşd (Élesd), which is one of the richest caves in our country in terms of vertebrate fossils and archaeological findings.

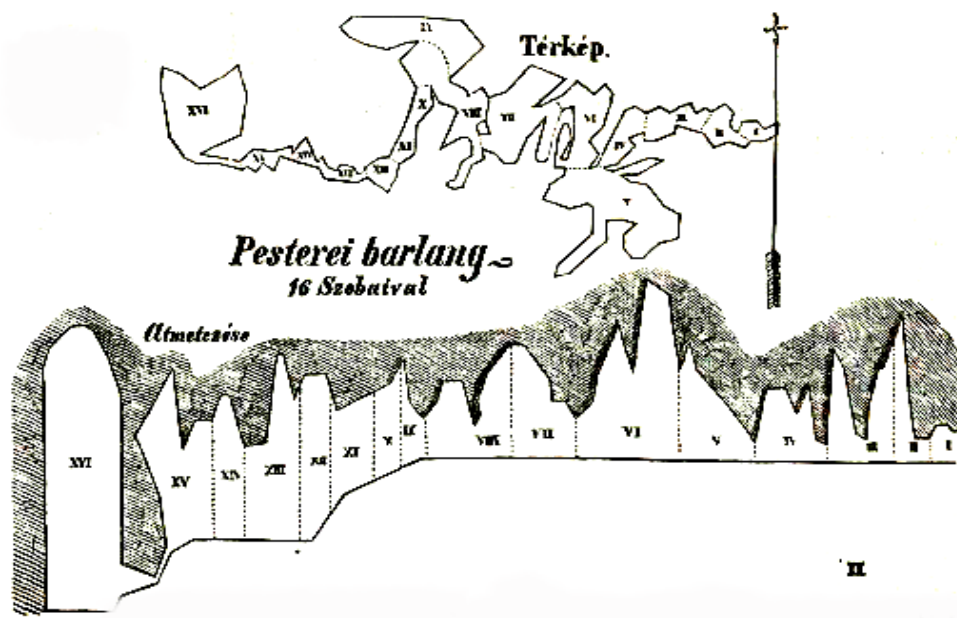
Keywords: vertebrates, paleontology, research history, Igric Cave

Kivonat

Tanulmányunk feltárja hazánk gerinces ősmaradványokban, de régészeti leletekben is egyik leggazdagabb barlangjának, az Élesd városhoz közel eső Igric-barlang őslénytani megismerésének, a leletek tudományos feldolgozásának történetét.

Kulcsszavak: gerincesek, őslénytan, kutatástörténet, Igric-barlang

Az Igric-barlang (1. ábra) – a negyedidőszaki gerinces őslénytan egyik legjelentősebb lelőhelye hazánkban – a Sebes-Körös völgyének bal oldalán, a Királyerdő-hegység É-i peremén, Körösbarlang falu tözsomszedságában található.

1. ábra. A barlang legelsőnek közölt térképe és szelvénye Szatmári Ede [64] után. A XVI. számmal jelzett terem, a Csont-terem. Nyilván, vannak későbbi, sokkal pontosabb topográfiai felmérések, de az eddigi irodalomban az volt a megcsontosodott nézet (elsikkadt kivétellel [45]), hogy Roediger Lajos [63] térképe volt az első, holott a Szatmári Ede itt bemutatott – korában kiváló minőségű – felvétele azt 20 évvel megelőzte.

Az ember, bátran mondhatjuk, egész története folyamán ismerte ezt a barlangot, hiszen jelenlétének nyomai az őskőkorszak (paleolitikum) óta követhetők itt [11]. Mi több, régészeti szempontból is legalább olyan fontossá vált e barlang azáltal, hogy egy későbronzkori kultúrát (az Igric-kultúrát) azonosított és írt le innen Emődi János (1942—) nagyváradi régész 1980-ban [7]. De ezt sugallja a szomszédos falu korábbi, bolgár eredetű román szóból (peșteră=barlang) származó neve is (Pestere – a település mai hivatalos magyar neve csak 1910 óta Körösbarlang).

Az első nyomtatásban megjelent leírása e barlangnak, egyben a benne található csontleleteknek, Kultsár István (1760–1828) újságírónak tulajdonítható, és a *Hazai tudósítások* című folyóiratban 1806-ban megjelent cikkében találkozunk azzal [41]. Érdemes ebből idézni, mert kutatástörténeti szempontból is jellemzően tanulságos: „Élesdel átalellenben fekszik e' Keres Völgyének Déli részén a' hegyek' tövében egy Pestere nevű Oláh falu, melly felett van egy nagy Barlang, de a' mellynek csak kevés réfzeit lehet bejárni. [...] és a' mi benne figyelmetességet érdemel, az, hogy ámbár ezen üregbe a' többiekből három igen szoros helyeken, és legalább is öt ölnyire kell leereszkedni: mindazáltal a' földjében nagy és sok csontokat és fogakat lehet találni, a' mellyeket némelylek emberi csontoknak mondanak. [...], de az is igaz, hogy olly zápfogai és csontjai nincsenek e' mi időnkbeli embereknek. Ha oktalan állat' csontjainak mondanánk, úgy [...] olyan természetnek kellett lenni az állatnak, mint egy kisdud testű ló; [...] mely] azokon a szoros helyeken le nem mehetett” [41]. Arról Kultsár nem tudhatott, hogy a kérdéses csontok mibenlétének tisztázója, George Cuvier (1769–1832) a hazai barlangi medvekövületekkel is foglalkozott már, éppen cikke megjelenésének évében [4].

E barlang legnagyobb termében (*I. ábra*) ugyanis a barlangi medve (*Ursus spelaeus* ROSENMÜLLER 1794) csontjai és fogai az uralkodó gerinces kövületek, melyekről csak a 18. század legvégén kezdte állítani a tudós világ, hogy azok nem sárkányok maradványai. A legkorábbi hazai leírása, Georgius Vette (1645–1704) nagyszabeni gyógyszerész 1676-ban megjelent tudósításában [71] is, sárkányoknak hitte azokat [60].

Majdnem egy fél évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy a Pesterei Igric-barlang leggyakoribb csontmaradványait immár valós mivoltában (*Ursus spelaeus*) említse Franz Hauer (1822–1899) [12]. A mai napig őt emlegetik, mint aki először írt volna e barlang csontkövületeiről. Pedig Kultsár majd 45 évvel megelőzte.

Minden bizonnyal, Hauer tudósítása alapján látogatta meg e barlangot két korabeli jeles természetkutató, Petényi Salamon János (1799–1855) és Kovács János (1816–1906), 1854 júniusában. Ők itt már nemcsak barlangi medve, de a barlangi farkas (*Canis lupus spelaeus* [GOLDFUSS 1823]) „több maradványait” is azonosították [56], – ez utóbbit elsőnek a Kárpát-medencében [57], [58]. (Mellesleg, ők voltak, akik a barlang élővilágával is elsőnek foglalkoztak, aminek a kutatástörténetét szintén szándékom megírni).

Az osztrák földtani irodalomban Franz Hauer után Heinrich Wilhelm Wolf (1825–1882) említette újból e csontmaradványok itteni előfordulását [72], hivatkozás nélkül, de egyértelműen már Petényi közleményeit ismerve.

Kovács János 1856. június 11-én, a Magyarhoni Földtani Társulat gyűlésén újabb adatokat közölt a korábban Petényivel tett kirándulásakor gyűjtött anyaga feldolgozása alapján (igaz, csak 9 évvel később került kinyomtatásra). Akkor már társa nagybeteg volt. Újdonsága, hogy azonosította a barlangi hiéna (*Crocota crocuta spelaea* [Goldfuss 1810]) koponyáját, valamint egy (talán) görényféle csontját. Azt is feltételezte a koponyák méretbeli és alaki változékonysága alapján, hogy az *Ursus spelaeus* mellett, talán több medvefaj is jelen van a csontok között. Ugyanakkor, azt a véleményt fogalmazta meg, hogy az ottani csontleletek helyben lévőek, nem víz szállította oda azokat [35]. Ezer árulkodó jel alapján lehet sejteni, hogy az Igric-barlangból származó koponyák és egyéb csontmaradványok, melyeket „*Ursus spelaeus Blumenbachii*”, „*Hyaena spelaea Goldf.*” és „*Canis spelaeus*” nevek alatt 1865-ben, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók pozsonyi nagygyűlésén kiállítottak [40], Kovács János gyűjteményéből származtak.

1870-ben Themák Ede (1845–1915) főreál-gimnáziumi tanár (Gerevics Sándor tanárjelölttel), a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából, hosszú ideig ástott az Igric-barlangban, a barlangi medvék koponyáinak tömegét gyűjtve össze (Themák 6000-re becsülte az általuk kiásott csontok számát, amit a Nemzeti Múzeum gyűjteményében utólag sok kutató vizsgálhatott) [27]. Themák is állította, hogy anyaga alapján, nem csak barlangi medve van ott jelen. Ami a lelőhely természetét illeti, már sokkal bizonytalanabb volt, de hajlott arra, hogy úgy vélje, a csontok eleve az egész barlangban szétszórva lehetnek, és a víz szállította azokat a legmélyebben fekvő terembe [70]. Sajnos, a részletes anyagfeldolgozás (főleg Gerevics Sándor közbejött korai halála miatt) soha nem készült el [13].

Az Igric-barlangot, melyet Ortmayr Tivadar (1843–1816) (idézett írása után 2 évvel később Ortvayra magyarította nevét), régészettel, történelemmel és földrajzzal foglalkozó római katolikus pap, az Igric-csontbarlangot „valóságos paläontologiai tárház”-nak mondta. Arra buzdított, hogy – mai szóhasználattal – interdiszciplináris megközelítéssel, a földtan, őslénytan és régészet összefogásával kellene azt tanulmányozni [54], amit sajnos, azóta sem szívteltek meg az érintett szakmák képviselői.

A fosszilis csontanyagot (azaz csak egy csekély részét) elsőnek Ferdinand von Hochstetter (1829–1884), a bécsi Műszaki Főiskola földtantanára, 1875-ben próbálta elsőnek morfológiailag megvizsgálni, és más lelőhelyek anyagával összehasonlítani, így egy általa tanulmányozott koponyáról megállapítva, hogy az egy fiatal egyedé volt [13].

Mártonfi Lajos (1857–1908), a későbbi kiváló szamosújvári örmény iskolaépítő, Koch Antal (1843–1927) gyakornoka, mikor az Erdélyi Múzeum-Egyesület tagja lett, megbízatást kapott (1878 nyarán) egy ásvány-földtani gyűjtőútra. Ennek során hozta be az EME (együttal a Ferenc József Tudományegyetem) földtani gyűjteménye számára az első csontleleteket az Igric-barlangból, mégpedig a barlangi medve (kiemelkedően nagyméretű), és a ritka barlangi hiéna egy-egy koponyáját [43]. Ez volt a nyitánya egy különösen nagy érdeklődésnek a kolozsvári egyetem Természettudományi Kara részéről e barlang iránt, melynek karmestere egyértelműen Koch Antal¹ volt. Mártonfi 1879 júniusában újabb megbízatást kapott ottani gyűjtésre (is), de arról sokkal később írt, együtt az 1881-ik év nyarán tett kirándulása beszámolójával, melyre Roediger Lajos (1854–1941), akkor kecskeméti főgimnáziumi helyettes tanárral ment, aki elkészítette a barlang második térképét [63]. E beszámoló jelentősége csekély, de tudománytörténeti szempontból érdekes az abban közzé tett levél, melyet Kovács János Máronfihoz címzett [44]. A sorban következők Daday Jenő (1854–1920), a későbbi neves zoológus, akkor az Állattani Tanszék tanársegéde, és Primics György (1849–1893) Koch Antal legkedvesebb tanítványa, hosszú ideig tanársegéde majd múzeumőre. 1880 júliusában indultak célirányos gyűjtőútra (velük tartott még Klir Jenő állattani segédőr). Az út eredményeiről részletesebben Daday Jenő számolt be, de ő elsősorban a barlangban ma élő gerinctelen állatok tanulmányozásával foglalkozott. A csontleletekre vonatkozóan, röviden így szolt: „... két óriás és teljesen ép medve koponyán kívül, melyek már első tekintetre is s annál inkább a mérések folytán két különböző fajú medvének bizonyultak, egy barlangi farkas koponyáját s egy alsó állkapcsát leltük meg, mely utóbbi annyival érdekesebb, miután fogazata teljesen meg van kopva, mely körülmény arra utal, hogy ezen állat különös előszeretettel rágta a csontokat” [5]. Ehhez Primics hozzászólása annyival többet árul el, hogy leletei közt felsorolta a barlangi hiénát is, vele kapcsolatban azt írta, hogy „a medve csontok mellett ez a leggyakoribb” [61]. Mindketten azonban megjegyezték, hogy a lelőhelyet sokan összeturkálták, és kifosztották. Azzal kapcsolatban, hogy Primics egy Daday által barlangi medvének mondott kisebb koponyát kételkedve tekintette volna e fajhoz tartozónak, egy újabb cikkében Daday tisztázta, hogy az egy juvenilis példány volt [6]. Az egyetem birtokában lévő koponyák morfológiailag összehasonlítását erdélyi és külhoni adatokkal Téglás Gábor (1848–1916) régész, a dévai főreáliskola tanára és igazgatója már elődeinél alaposabban végezte [65].

Mártonfi Lajos (aki 1881-es gyűjtőútjáról egy barlangi medve koponyájával gazdagította a szamosújvári örmény gimnázium gyűjteményét), 1883-ban egy olvasmányos népszerűsítő írást is közölt a *Vasárnapi Ujságban* [45]. Primics is – aki pedig inkább a közzétan felé irányult – tovább foglalkozott a barlangi csontleletekkel, melyekről egy nagy lélegzetű összefoglalót is írt, melyben közé tette az Igric-barlang addigi megközelítően teljes irodalmát, kövülettartalmát, és röviden jellemezte a barlang csonttörmelét [62]. A Ferenc József Tudományegyetem Ásvány-Földtani Intézetéből elindult érdeklődést az Igric-barlang és annak csontleletei iránt, nyílán Koch Antal zárta le [26], (már budapesti egyetemi tanárként), azzal a fosszilis állatlistával, melyben az addig észlelt és közölt elemek között szép számmal újak is jelentkeztek. Listája ugyanis már 7 fajt tartalmaz: *Canis lupus spelaeus* GOLDF[USS barlangi farkas], *Ursus spelaeus* ROSEN[MÜLLER barlangi medve], *Foetorius vulgaris* RICH. [=*Mustela nivalis vulgaris* ERXLEBEN, 1777 menyét], *Cervus elaphus fossilis* GOLDF. [=*Cervus elaphus* LINNÉ gímszarvas], *Meles laxus* CUV. [=*M. meles* LINNÉ európai borz], *Hyaena spelaea* GOLDF [=*Crocota crocota spelaea* GOLDFUSS barlangi hiéna], *Felis pardus* L. foss. [=*Panthera spelaea fossilis* (REICHENAU) barlangi oroszlán].

A kolozsvári egyetem buzgalmát követően hosszú csend következett, amit a barlang csontanyagának barbár kifosztása okozott, amiről Pethő Gyula (1848–1902), a Magyar Királyi Földtani Intézet geológusa azt írta, hogy: a „Pestisi «Igritz» barlang Bihar megyében. Teljesen ki van rabolva. A csontokatlan fenekét csak nagyobb munkaerővel lehet feltárni. Jelenleg 5 emberrel harmadfélórát átás után csak nagy keservesen sikerült 30 db medvecsont-töredéket gyűjtenem, de közte egyetlen állkapcsot sem s csak néhány törött fogat” [58]. Azonban a gyűjtemények állománya ekkor már gazdag volt. Ehhez köthető talán, hogy a budapesti Nemzeti Múzeum barlangi medveállománya alapján – mely javarészt az Igric-barlangból származik –, Papp Károly (1873–1963), a Földtani Intézet osztálygeológusa, a Földtani Társulat első titkára, azt állította, hogy „A barlangi medvének Cuvier szerint háromfajtája van, ú. m. az *Ursus spelaeus*, *priscus* és *arctoides*. A bihari barlangokban mind a háromféle csontváz ott van, a leggyakoribb azonban az *Ursus spelaeus*, amelyet *Blumenbach* nevezett el” [55]

¹ Koch Antal maga is meglátogatta a barlangot 1880-ban, egy, a barlang falán talált felirat szerint [8].

1910 januárjában megalakult a Magyar Földtani Társulat Barlangkutató Szakosztálya [14], ami újabb lendületet adott az ez irányú kutatásoknak, ehhez egy új folyóirat (*Barlangkutatás*) megjelenése is besegített. Az Igric-barlang csontleleteinek a kutatása szempontjából ez hozta magával a kiváló gerinces őslénytanász, Kormos Tivadar (1881–1946), a Földtani Intézet geológusa, a mondott szakosztály választmányi tagja, csatlakozását, aki munkaköri feladatként kapta e barlang őslénytani újvizsgálását, melynek eredményeképpen 1914–1916 egy sor tanulmánya született a témában. Az ásatásokat egy több mint 1 hónapos, a Sebes-Körös menti néhány barlangra szorítkozó kutatómunkával kezdte; az Igric-barlangot – Pethő Gyula észrevételei után – kissé szkeptikusan kezelve [28]. Ám örömmel állapította meg, hogy alapos ásatással még van mit keresni, főleg, ha rétegtanilag világos, melyik szintet kell követni. A 30–40 cm vastag ó-allúvium alatti kavicsmentes barna agyagba egy 7 m hosszú, 3,8 m széles, 2,5 m mély kutatóárkot mélyített, mely ontotta a kövületeket. „Sajnos, legtöbb a *medve*. Csak a jobbakat válogatva, 100 m e d v e k o p o n y á t gyűjtöttem igen nagyszámú egyéb csontrésszel együtt. A medvecsontok között aránylag sok a beteg, különösen a periostitis és ankilózis esetei gyakoriak.” Ez tehát az első paleopatológiai megfigyelés az itteni barlangi medvecsontokon. Szinte érthetetlen, miért panaszkodott, hiszen farkas-, hiéna- és oroszláncsontokat is kiásott, nemcsak számos, de szép példányokat. 1914-ben, egy másik közleményben [29] újabb paleopatológiai esettel foglalkozott – ezúttal fogrendellenesség kapcsán. Sőt, a következő évben önálló dolgozatban összesítette az addigi gyakorlatában talált patológiás csontelváltozásokat, melyek döntő hányada épp az Igric-barlangból került elő [31]. (Monografikusan fosszilis állatcsontok kóros elváltozásaival ez idő tájt – kevéssel később – a magyar szakirodalomban csak Bittera György (1893–1970) foglalkozott, szintén bőségesen merítve igric-barlangi példákából [2]). Az 1914-es évi terepmunkáját azonban épp az Igric-barlangban, cakkot-pakkot otthagya, kellett félbeszakítsa, mert a kitört háború miatt azonnali hatállyal besorozták, a begyűjtött anyagért az Intézet Toborfy Gézárt (1885–1956) küldte ki [30]. A következő év végére azonban szabadult, mert a nyári terepidőszakban már megint kutatott az igric-barlangban [33]. Barátjával, Roska Márton (1880–1951) kolozsvári régésszel – akivel majdnem egy időben kezdték el itteni ásatásaikat –, közös monográfiát terveztek az igric-barlangi ásatásaikról, de nem sikerült nekik együtt végezni munkájukat. Kormos az 1915-ös évben majdnem az egész csonttermet a sziklaaljzatig felásta. A korábban már jellemzett barna „plasztikus agyagban igen jó karban levő medvekoponyák és hiénacsontok társaságában egy kőszáli kecske páros állkapcsát, koponyatöredékét szarvcsappal és végtagsontjait, valamint néhány rókaacsontot találtam” – írta. (A kőszáli kecskéről a Földtani Társulat december 15-iki gyűlésén külön is beszámolt [32].) Kutatásai eredményeképp Kormos 9 fajt azonosított a csontanyagban: *Mustella* sp. indet [menyét], *Taxus meles* L. [= *Meles meles* LINNÉ európai borz], *Ursus spelaeus* BLUMB[ERG recte: ROSENMÜLLER barlangi medve], *Alopex* [recte: *Vulpes*] *vulpes* L[INNÉ vörös róka], *Canis lupus spelaeus* GOLDF[FUSS barlangi farkas], *Hyaena* [recte: *Crocota*] *crocota spelaea* GOLDF[USS barlangi hiéna], *Felis leo spelaea* GOLDF. [= *Panthera spelaea fossilis* (REICHENAU) barlangi oroszlán], *ibex (alpinus* L. ?) [= *Capra ibex* LINNÉ kőszáli kecske] és *Equus (cabalus* L. ?) [= ? *Equus ferus ferus* LINNÉ ős ló, vad ló]. Egy véletlenül felfedezett melléktermecskéből előkerült az addigi legépebb magyarországi barlangi hiénacsontváz,² valamint a felszínen kisebb termetű gerincesek szubfosszilis maradványai: *Talpa europaea* L[INNÉ közönséges vakondok], *Sorex araneus* L[INNÉ közönséges cickány], *Crocidura leucodon* HERM[ANN mezei cickány], *Rhinolophus euryale* BLAS[IUS kereknyergű patkósdenevér], *Alopex vulpes* L. [= talán *Vulpes alopex* LINNÉ sarki róka], *Felis silvestris* SCHREB[ER vadmacska], *Myoxus glis* L[INNÉ nagy pele], *Heliomys circetus* L. [= *Circetus circetus* LINNÉ mezei hörcsög], *Microtus arvalis* PALL[AS mezei pocok], *Microtus agrestis* L[INNÉ csaltíjáró pocok], *Arvicola terrestris* L[INNÉ közönséges kőszapocok], *Ovis aries* L[INNÉ juh] és nem meghatározott békacsontok. Az új járat és körülményei elgondolkoztatták Kormost a Csont-terem üledékeinek eredetéről, illetve az állatmaradványok idekerüléséről. Érdekes felvetése ma is aktuális. Szerinte a terem egy barlangi tó volt, ahová katasztrofális vízáradások hozták be a tetemeiket, még szétfoszlásuk előtt, lebegve, majd a mozgó vízben való fokozatos szétfoszlással kerültek kaotikus betemetődésre. A további kutatása lelkét elvágta a történelem.

A maradék Magyarországon kívül eső részek további kutatása nehezzé vált, inkább a már meglévő gyűjtemények áttanulmányozásával tudott előbbre lépni az Igric-barlang őslénytani kutatása, mert a két világháború között a román paleontológia még nem szólta hozzá ehhez a kérdéshez. Sajnos, a magyarországi könyv- és folyóiratkiadások is – nyilvánvaló anyagi okok miatt – korlátozódtak. Így jelentős anyagok veszttek el. Egy ilyenről csak hír formájában értesülhetünk: Kadić Ottokár (1876–1957) neves barlangkutató egy beszámolójában [18] akadtam egy nyomtatásban meg nem jelent dolgozat nyomára, melynek szerzőjéről, Arany Erzsébetről sem tudtam meg semmit.

² Erről a barlangi hiénaleletről Kormos külön beszámolt a Földtani Társulat 1916. május 3-iki ülésén [34].

Pedig az általa bemutatott előadásról szóló kurtafarknyi beszámoló is már nagyon sokatmondó: „A [1924] május hó 10.-iki szakülésen ARANY ERZSÉBET dr. »Az Igric-barlang farkasmaradványai« címen tartott előadásában beható osteologiai és osteometriai vizsgálatok alapján kimutatta, hogy a pleisztocénben itt három farkas faj tartózkodott, ú. m. a *Lupus spelaeus*, a *L. vulgáris fossilis* és a *L. Suessi*” (l. még [15]).

A gyűjteményi anyagok paleopatológiai tanulmányozásában (Tasnádi) Kubacska András (1902–1977) szerzett rendkívüli érdemeket. Első idevágó tanulmánya, melyben a kővült állatok csonttöréseit vizsgálta, igric-barlangbeli anyagra is támaszkodott, barlangi medvekoponya-, borda-, mell- és végtagsontok, valamint egy barlangi farkaskoponya töréseit [36], illetve a begyógyult penis-csonttöréseket [37] illusztrálva. Aztán a gerincsérülésekre szánt egy tanulmányt igric-barlangi medve és más ragadozók példáival [38], [39].

Mottl Mária (1906–1980) a budapesti múzeumok barlangi medvéire (elsősorban az Igric-barlangból származókra [51]) építve, alaktannal, összehasonlító anatómiával foglalkozott behatóan (lenyűgözően nagymennyiségű mérési adathalmazzal) [46], [47], [48], igen érdekes következtetéseket vonva le, melyek sok korábbi bizonytalanságot oldottak fel. Így például sikerült kimutatnia, „hogy a barlangi medvekoponyák között lévő, sokszor feltűnően szembeötlő nagyságbeli differencia nem egyéb sexuales dimorphismusnál” [48]. Ugyanakkor, az igricbarlangi ragadozók számos csontvázát összerakta [50], [51]. Utóbb, az áttanulmányozott hatalmas anyag alapján, öskörnyezeti és pleisztocén-rétegtani következtetésekre is jutott [52]. Az Igric-barlang gerinces faunájának lerakódási körülményeit hideg, kontinentális éghajlatúnak mondta, és rétegtanilag a korawürm idejére (az utolsó eljegesedés kezdetére) helyezte, a késő-moustéri kultúra idejével párhuzamosítva. Öskörnyezeti értékeléseinek igric-barlangi faunalistája: *Ursus spelaeus* ROSENM. [barlangi medve], *Canis lupus* L. [farkas], *Vulpes vulpes* L. [róka], *Meles meles* L. [európai borz], *Mustella* sp. [menyét], *Felis spelaea* GOLDF. [barlangi oroszlán], *Hyaena spelaea* GOLDF. [barlangi hiéna], *Equus* sp. [ló]. Ami viszont rétegtani besorolását illeti, a vitára amúgy is hajlamos Gaál Istvánnal (1877–1956) volt előtűt egy pengeváltása (v. ö. [9] és [53]), de amint várható volt, Gaál nem hagyott a 21-ből [10].

Hogy még maradtak ekkor tartalékai az Igric-barlangban csontanyagnak, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Balogh Ernő (1882–1969) kolozsvári egyetemi tanár 1942 nyarán még 450 darab csontot, köztük 14 koponyát ásott ki az Erdély Múzeum-Egyesület gyűjteménye számára [1].

A második világháború utáni első évtizedekben sem fordult még a romániai őslénytan az Igric-barlang anyaga felé, igaz, az onnan származó múzeumi gyűjtemények döntő többsége Budapestre került, új leletekre sovány volt a remény. Gondoljunk csak arra, hogy egyedül Kormos Tivadar több száz ládányi csontanyagot szállított innen Budapestre. Ennek mindössze csak töredéke került az EME múzeumi gyűjteményébe. Jellemző, hogy amikor az ötvenes években olyan őslények romániai monografikus feldolgozására került sor, melyek az Igric-barlangból nagy számban és rendkívüli megőrződéssel kerültek elő, az abból való anyagra (bár irodalmát ismerve) a román őslénybúvárok nem támaszkodtak (l. [68], [69]). Így, továbbra is a budapesti Nemzeti Múzeum anyagát tanulmányozva, a magyarországi tudósok foglalkoztak ezzel. A már 50-es éveit taposó Tasnádi Kubacska András 1954- és 1955-ben, még két tanulmányt közölt, melyekben e barlang gyűjteményi anyagára (is) támaszkodott [66], [67]. Bátran mondhatjuk, hogy a második, mely a barlangi medvék penis-csontjának a monografikus feldolgozása volt, a cím ellenére döntően az Igric-barlangból származó csontokra épült (maga a képanyaga is több mint fele arányban ábrázol innen származó mintapéldányokat – bár az Istálókő-barlangból négyszer annyi penis-csont állt rendelkezésére).

Egyetlen közelebbi időből való tanulmány foglalkozott az Igric-barlang nagyemlős maradványaival a román szakirodalomban, az is a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Földtani Tanszékének az Erdélyi Múzeumtól örökölt anyagára támaszkodott: Vlad Codrea (1956—), ma nyugdíjas őslénytanász a barlangi hiéna itt őrzött csonttöredékeit (így Mártonfi által gyűjtött koponyát – l. [43]) dolgozta fel modernebb eszköztárral, egyben a faj romániai elterjedésének térképét állította össze [3].

Az Igric-barlangra vonatkozó romániai barlangi őslénytan legjelentősebb hozzájárulása az itt lévő madárcsontokra való felfigyelés és azok rendszeres tanulmányozása volt. Negyedidőszaki barlangi madárcsontleletet az Erdélyi-szigethegységben már Téglás Gábor (1848–1916) régész, barlangkutató talált a 19. század végén, de a hegység Ny-i oldalán [42]. A Kormos gyűjtötte igric-barlangi anyagban is akadt néhány darab, melyeket még az első világháború előtt Lambrecht Kálmán (1889–1936) paleornitológus már meghatározott [19]. Amikor a nagyváradi Körös-vidéki Múzeum természettudományi részlegének vezetője, Jurcsák Tibor (1926–1992) őslénytanásznak egyre bővülő anyagában a madárcsontleletek szaporodtak, fiatal segítőtársát, Kessler Jenőt (1839—) bírta rá, hogy ezekre szakosodjon. Ő lett tehát az Igric-barlang leleteinek is a feldolgozója. Első idevágó munkájában [19], az Erdélyi-szigethegység ősmadarainak akkori összesítését végezte el. Ebben a Kolozsvárt őrzött Kormos gyűjtötte, és Lambrecht meghatározta alpesi hófajd (melyet Emődi János újra megtalált), valamint a már általa kiásott fauna szerepel. Ezt a faunát utóbb még átnézte, majd rendszertanilag is feldolgozta és fejlődéstörténeti keretbe helyezte, [16], [17], [21], [22], [23], [24], [25].

Kessler igris-barlangi madárfauna-listája az alábbi fajokat foglalja magába: *Fringilla coelebs* [erdei pinty], *Gallus* sp. [tyúk-féle], *Haliaeetus albicilla* [rétisas], *Lagopus mutus* [alpesi hófajd], *Pluvialis squatarola* [ezüstlile], *Prunella modularis* [erdei szürkebegy], *Strix aluco* [macskabagoly] és *Tetrao urogallus* [siketfajd]. Ezt a faunát Kessler a késő-pleisztocén (wüm vagy weichsel) eljegesedés idejére (120 000–15 000 év közötti idő), gerinces rétegtani egységbe pedig a pilisi időszaknak a szántói al-időszakába helyezte [20].

Irodalom

- [1] Balogh E. *Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Föld- és Őslénytani Tárának 1942. évi állapotáról*, Erdélyi Múzeum, XLVIII(1), 1943, 55–57.
- [2] Bittera Gy. *Fossilis peniscsontok hazai barlangokból*, Barlangkutatás, IV(2), 1916, 62–85.
- [3] Codrea, V. *Data on the Crocuta spelaea (Goldfuss) material collected from the Igrita Cave (Bihar District) and preserved by the Museum in Cluj-Napoca*, Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Geologia, XXXV(1), 1990, 81–92.
- [4] Cuvier, G. *Sur les ossemens du genre de l'ours, Qui se trouvent d'Allemagne et de Hongrie*, Annales du Muséum d'Histoire Naturelle, VII, 1805, 301–372.
- [5] Daday J. *A pesterei barlangban tett kutatások eredménye*, Orvos-Természettudományi Értesítő, II. Természettudományi Szakosztály, V/II(II), 1880, 147–156.
- [6] Daday J. *Észrevételek Dr. Primics György „Ősemelősk csontja a pesterei barlangból” című cikkére*, Orvos-Természettudományi Értesítő, II. Természettudományi Szakosztály, V/II(III), 1980, 189–191.
- [7] Emödi, I. *Necropola de la sfirşitul epocii bronzului din peştera Igrita*, Studii şi Cercetări de Istoria Veche şi Antică, XXXI(2), 1980, 229–273.
- [8] Emödi J. *Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. századból*, Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság–Erdélyi Kárpát Egyesület–Nagyvárad Római Katolikus Püspökség–Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad, 2001.
- [9] Gaál I. *Csillagászati számításokat igazoló földtani megfigyelések*, Természettudományi Közlöny, 73(1119), 1941, 190–205.
- [10] Gaál I. *Újabb ember- és emlőscsontok Erdély moustérijéből*, Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, III, 1943, 1–46.
- [11] Ghemiş, C. *Istoricul şi stadiul actual al cercetărilor arheologice din endocarstul Munţilor Pădurea Craiului*, in: Katócz Z., Emödi A., Lakatos A. (szerk.): *Köbe zárt történelem. Tanulmányok Emödi János 80. születésnapjára*, Editura Collegium Varadinum, Nagyvárad, 2021, 283–312.
- [12] Hauer, F. *Ueber die geologische Beschaffenheit des Körösthales im östlichen Theile des Bihar Comitates in Ungarn*, Jahrbuch der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Reichsanstalt, III(1), 1852, 15–35.
- [13] Hochstetter, F. *Über Reste v. Ursus spelaeus aus d. Igritzerhöhle im Bihar Comitat*, Verhandlungen der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Reichsanstalt, 1875(7), 1875, 113–120.
- [14] Horusitzky H. *Barlangjaink újabb kincse*, Természettudományi Közlöny, XLIII(537), 1911, 716–721.
- [15] Jánossy D. *Die Vögel und Säugetierreste der spätpleistozäne Schichten der Höhlen von Istálókő*, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae, V(1–2), 1854, 149–181.
- [16] Jurcsák, T., Kessler, E. *Evoluţia avifaunei pe teritoriul României I.*, Crisia, XVI, 1986, 572–615.
- [17] Jurcsák, T., Kessler, E. *Evoluţia avifaunei pe teritoriul României III.*, Crisia, XVIII, 1988, 647–688.
- [18] Kadić O. *A magyar barlangkutatás állása az 1924. évben*, Barlangkutatás, X–XIII(1–4), 1925, 49–51.
- [19] Kessler, E. *Avifauna fosilă şi subfosilă a Munţilor Apuseni (Pleistocen Superior–Holocen)*, Nymphaea. Folia Naturae Bihariae, X, 1982, 171–181.
- [20] Kessler, J. (E.) *Fossil and subfossil bird remains and faunas from the Carpathian Basin*, Ornithologica Hungarica, 22(2), 2014, 65–124.
- [21] Kessler J. (E.) *Water bird fauna in the Carpathian Basin from the beginnings through historical times*, Ornithologica Hungarica, 25(1), 2017, 70–100.
- [22] Kessler, J. (E.) *Evolution and skeletal characteristics of European owls*, Ornithologica Hungarica, 25(2), 2017, 65–103.
- [23] Kessler J. (E.) *Evolution and presence of diurnal predatory birds in the Carpathian Basin*, Ornithologica Hungarica, 26(1), 2018, 102–123.
- [24] Kessler J. (E.) *Evolution of Galliformes and their presence in the Carpathian Basin*, Ornithologica Hungarica, 27(2), 2019, 142–174.
- [25] Kessler J. (E.) *Evolution of Songbirds (Passeriformes) and their Presence in the Neogene and the Quaternary in the Carpathian Basin*, Ornithologica Hungarica, 28(2), 2020, 158–203.
- [26] Koch A. *A magyar korona országai kövült gerincesállat maradványainak rendszeres jegyzéke*, Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1899. augusztus 27–31-ig Szabadkán tartott XXX. Vándorgyűlésének történeti vázlata és munkálatai, 1900, 526–560.
- [27] Kordos L. *Magyarország barlangjai*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1984.
- [28] Kormos T. *Az 1913. évben végzett ásatásaim eredményei*, A Magyar Királyi Földtani Intézet 1913. évi Jelentése, 1914, 498–540.

- [29] Kormos T. *A barlangi medve (Ursus spelaeus Blumb.) fölösszámú előzáfogairól*, Barlangkutatás, II(4), 1914, 199–201.
- [30] Kormos T. *Az 1914. évben végzett gyűjtő és egyéb utazásaimról*, A Magyar Királyi Földtani Intézet 1914. évi Jelentése, 1915, 509–511.
- [31] Kormos T. *Fossilis csontokon észlelhető kóros elváltozásokról*, Állattani Közlemények, 14(1), 1915, 244–252.
- [32] Kormos T. *A kőszáli kecske és a zerge a magyarországi pleisztocénben*, Földtani Közlöny, XLV(10–12), 1915, 268.
- [33] Kormos T. *Újabb ásátások az Igric-barlangban*, A Magyar Királyi Földtani Intézet évi Jelentése 1915-ről, 1916, 558–567.
- [34] Kormos T. *Az első fosszilis hiénacsontváz Magyarországon*, in: Társulati ügyek, Földtani Közlöny, XLVI(7–12), 1916, 291.
- [35] Kovács J. *Földtani kirándulások Biharmegyében, a Sebes és Fekete Körös közötti vidéken*, A Magyar Földtani Társulat Munkálatai, II, 1863, 54–64.
- [36] Kubacska A. *Paleobiológiai vizsgálatok Magyarországból. A) Paleopatológiai vizsgálatok magyarországi ősmaradványokon. III. Csonttörések*, Geologica Hungarica, Series Paleontologica, X(1), 1932, 9–14.
- [37] Kubacska, A. *Pathologische Untersuchungen an ungarländischen Versteinerungen, II. Geheilte Fracturen am Penisknochen des Höhlenbären*, Palaeobiologica, 5, 1933, 159–168.
- [38] Kubacska, A. *Pathologische Untersuchungen an ungarländischen Versteinerungen, IV. Erkrankungen der Wirbelsäule des Ursus spelaeus Rosenm.*, Annales historico-naturales Musei Nationalis Hungarici, XXVIII, 1934, 197–228.
- [39] Kubacska A. *Patológiai vizsgálatok magyarországi barlangi medvék koponyáján*, Matematikai és Természettudományi Értesítő, 52, 1935, 691–694.
- [40] Kubinyi F.: *Jegyzeke azon ábráknak, melyek Magyarország területén ásadék-ként előforduló gerinczes állatok maradványaira s azok lelhelyeire, valamint azon kőzetek és átmetszetekre vonatkoznak, melyekben az őslénytani maradványok találtak, és [...] a magyar orvosok és természetvizsgálók XI. nagygyűlése alkalmával ki voltak állítva*, A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1865. Augusztus 28-tól Szeptember 2-ig Pozsonyban tartott XI. Nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai, 1866, 260–163.
- [41] [Kultsár I.] *A Keres Völgye' Leírásának folytatása*, Hazai tudósítások, I/II(14), 1806, 116–117.
- [42] Lambrecht, K.. *Magyarország fossilis madarai*, Aquila, XIX, 1912, 288–320.
- [43] Mártonfi L. *Előleges jelentés a múlt nyáron az erdélyi Múzeum-egylet választmányának megbízásában tett ásvány-földtani kirándulások eredményeiről*, Orvos–Természettudományi Értesítő, II. Természettudományi Szakosztály, IV/I(III), 1879, 207–208.
- [44] Mártonfi L. *Ásvány-földtani kirándulás a Sebes-Körös völgyébe*, Orvos–Természettudományi Értesítő, II. Természettudományi Szakosztály, IV/II(II), 1882, 105–112.
- [45] Mártonfi L. *Óriások csontjai a biharmegyei pesterei barlangban*, Vasárnapi Ujság, XXX(46), 1883, 742–743.
- [46] Mottl Mária *Az Igric-Barlang medvekoponyáinak morfológiája*, A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve, XXIX(5), 1932, 177–230.
- [47] Mottl Mária *Die arctoiden und spelaeoiden Merkmale der Bären*, Földtani Közlöny, LXIII(7–12), 1933, 165–177.
- [48] Mottl Mária *Über Stamm- und Artenmerkmale der Bären*, Földtani Közlöny, LXIV(1–3), 1934, 15–25.
- [49] Mottl Mária *Medvetanulmányaim eddigi eredményei*, Barlangvilág, IV(2), 1934, 1–7.
- [50] Mottl Mária *Zwei neue pleistozäne Säuetierskelette im Museum der Kgl. Ung. Geol. Anstalt*, Földtani Közlöny, LXVIII(4–6), 1938, 103–109.
- [51] Mottl Mária *(A Mussolini-barlang) V. A lerakódások állatvilága*, Geologica Hungarica. Series Paleontologica, 14, 1938, 207–308.
- [52] Mottl Mária *Az interglaciálisok és interstadiálisok a magyarországi emlősfauna tükrében*, Beszámoló a Magyar Kir. Földtani Intézet Vitaüléseinek Munkálatairól, 1941(II), 1941, 5–39.
- [53] Mottl Mária *Einige Betrachtungen über das Klima des ungarischen Moustérien im Spiegel seiner Fauna*, A Magyar Természettudományi Múzeum Évkönyve, 35, 1942, 119–128.
- [54] Ortmayr T. *A barlangok paläontologiai és történeti jelentősége, tekintettel Magyarország, de különösen Délmagyarország barlangjaira*, A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1872. sept. 16–21. Herkules Fürdően tartott XVI. Nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai, 1873, 277–290.
- [55] Papp K. *A barlangi medve hazánkban*, Uránia, Népszerű tudományos folyóirat, VI/1, 1905, 31–33.
- [56] Petényi S. *Bihar vármegyének Sebes és Fekete Körös költi hegláncolatain tett természettudományi utazásának, rövid vázlata*, Magyar Academiai Értesítő, XIV(V), 1854, 224–232.
- [57] Petényi S. *Bihar vármegyének Sebes és Fekete Körös költi hegláncolatain tett természettudományi utazásának, rövid vázlata*, Uj Magyar Múzeum, II, 1854, 427–435.
- [58] Petényi, S. J. *Kurze Skizze einer im Biharer Komitate im Monat Juni 1854 von Johann Sal Petényi und Joh Kovács unternommenen naturhistorischen Reise*, Zeitschrift für Natur- und Heilkunde, V(51), 1855, 401–405.
- [59] Pethő Gy. 1901: *Jelentés az 1900. évben fosszil emlősöknek a m. kir. földtani intézet részére való gyűjtése ügyében kifejtett tevékenységről*, A Magyar Királyi Földtani Intézet évi Jelentése 1900-ról, 1902, 209–210.
- [60] Pop, E. *Vechi note naturaliste despre România*, Memoriile Secțiunii Științifice, Seria III, XVIII (1942–1943), 1943, 75–96.

- [61] Primics Gy. *Ősemmlősök csontja a pesterei barlangból*, Orvos–Természettudományi Értesítő, II. Természettudományi Szakosztály, V/II(II), 1880, 159–160.
- [62] Primics Gy. *A barlangimedve (Ursus spelaeus Blumenb.) nyomai hazánkban*, Földtani Közlöny, XX(5–7), 1890, 144–173.
- [63] Roediger L. *A pesterei barlang helyszínrajza*, Orvos–Természettudományi Értesítő, II. Természettudományi szak, VI(II), 1881, 183–186.
- [64] Szatmári E. *A pesterei barlang*, Vasárnapi Újság, VIII(5), 55.
- [65] Téglás G. *Neue Funde von Ursus spelaeus Blum bin Ungarn*, Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn, II (1883–1884), 1884, 444–460.
- [66] Tasnádi Kubacska A. *Untersuchungen an pathologisch veränderten Knochenresten verschiedener Wirbeltiere aus der Höhle von Istálókő*, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae, V(1–2), 1954, 193–210.
- [67] Tasnádi Kubacska A. *Der [sic!] Penisknochen des Höhlenbären*, Acta Veterinaria Academiae Scientiarum Hungariae, 5(2), 1855, 39–60.
- [68] Terzea, Emilia *Panthera spelaea (Goldf.) în pleistocenul superior al României*, Lucrările Institutului de Speologie «Emil Racoviță», IV, 1965, 251–283.
- [69] Terzea, Emilia *Particularitățile morfologice ale ursului de peșteră și răspândirea sa pe teritoriul României*, Lucrările Institutului de Speologie «Emil Racoviță», V, 1966, 195–231.
- [70] Themák E. *Az igriczi csontbarlangról*, Földtani Közlöny, I(7), 1871, 146–150.
- [71] Volgnad, H. [Vette, G.] *De draconibus Carpathicis et Transsylvanicis*, Miscellanea curiosa medico-physica Academiae naturae curiosum sive Ephemeridum medico-physicarum Germanicarum, IV–V (1673–1674), 1676, 226–229.
- [72] Wolf, H. W. *Bericht über die geologische Aufnahme im Körösthale in Ungarn im Jahre 1860*, Jahrbuch der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Reichsanstalt, XIII, 1863, 265–292.